

Boháčová, Ivana; Frolík, Jan; Petříčková, Jitka; Žegklitz, Jaromír

Příspěvek k poznání života a životního prostředí na Pražském hradě a Hradčanech

Archaeologia historica. 1990, vol. 15, iss. [1], pp. 177-189

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139874>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

B.

VÝZKUM OPEVNĚNÝCH SÍDEL

Příspěvek k poznání života a životního prostředí na Pražském hradě a Hradčanech

I. BOHÁČOVÁ—J. FROLÍK—J. PETŘÍČKOVÁ—J. ŽEGKLITZ

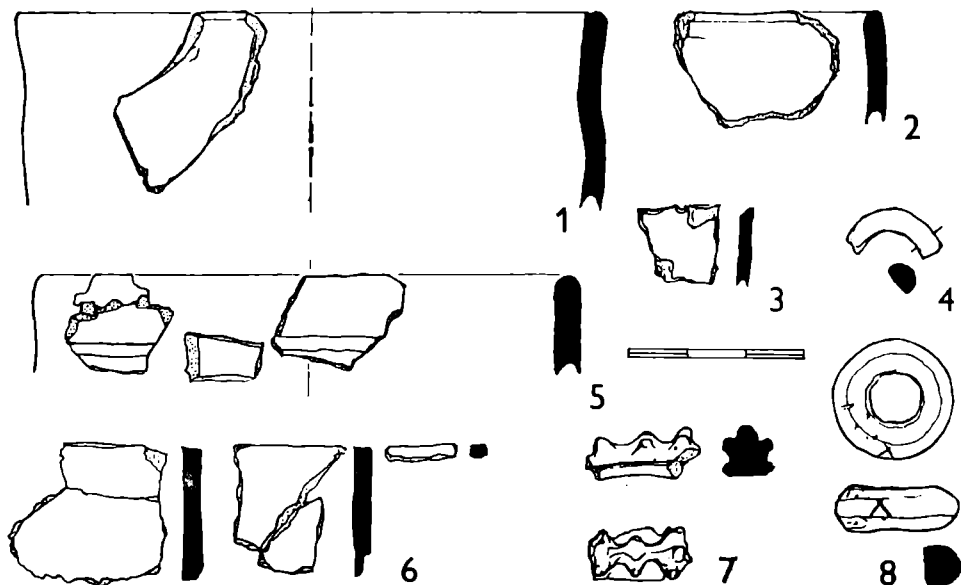
Interpretace archeologických nálezů a snaha po rekonstrukci každodenního života naráží na četné problémy především metodického rázu. Získaná představa je často jen velmi obecná a na detaily či připsání určité skupině osob nebo přímo konkrétnímu jedinci musíme až na nečetné výjimky rezignovat. Připomeňme např. usedlost malíře ikon Oliseje Grečina v Novgorodě (Kolčín—Chorošev—Janin 1981), z našeho prostředí pak předměstí Sezimova Ústí (Šmahel a kol. 1988, 108—116) nebo manský dům na Křivoklátě (Durdík 1988).

Při výzkumech na Pražském hradě jsme se v poslední době zabývali zpracováním několika souborů, které přispívají k poznání života na této lokalitě, a to z čp. 48 — Starého proboštství, z čp. 39 ve Vikářské ulici a na Hradčanech z objektu čp. 73 v Kanovnické ulici.

Zvlášť poučným případem se jeví být výzkum v čp. 48 — Starém proboštství. Jde totiž o nejstarší sídlo pražského biskupa, a proto se můžeme pokusit hledat odpověď na otázku, jak se tato skutečnost odráží v archeologických nálezech.

O výzkumu samotném bylo již předběžně referováno (Boháčová—Frolík—Chotěbor—Žegklitz 1986), a proto se můžeme omezit jen na základní chronologickou informaci. Vývoj zde proběhl v několika etapách — horizontech. Nejstarší (označený A1) tvoří stopy po dřevěné zástavbě, datované do 10. století, nelze prokázat, že zástavba již náležela biskupskému sídlu. Horizont A2 představují pozůstatky kamenného domu (tzv. dům 1), datované do 2. pol. 11. století (před r. 1060—1092?). Přístavba k tomuto domu byla vyčleněna jako samostatný horizont B (1092?—1142, tzv. dům 2). Palácová novostavba — tzv. dům 3 — náleží horizontu C (1142—poč. 13. stol.) a dvě přístavby k ní tvoří poslední horizont (D+E, původně byl pro každou přístavbu vyčleněn jeden, ale obě jsou shodného stáří, 1. pol. 13. stol.). Mladšími etapami vývoje (F, G, H) se zde nebudeme zabývat. Zároveň pomíjíme fakt, že se s výjimkou horizontu A1 pohybuje v prostředí kamenného domu, tedy jde o jev přístupný jen špičkám tehdejší společnosti. Pozornost obracíme k běžnému archeologickému materiálu.

Keramika: Výzkumem bylo celkem získáno z horizontů A—E 2155 zlomků keramiky. Sledováno bylo tvarové zastoupení a technologické provedení. Identifikovat se podařilo 205 nádob. V horizontech A1—C jsou doloženy jen hrnce (celkem 158) a zásobnice či zásobní hrnce (38). Ostatní tvary (mísy — 4, lahve — 2, miska či kahan — 1) patří horizontu D+E a přestože představují inovaci, jsou ve své době (1. pol. 13. stol.) běžné i jinde. Pozornost přitahují dva zvláštní tvary. V horizontu A2 je to několik střepů z importované nádoby na nožkách, snad i glazované. Blíže neidentifikovaný zvláštní tvar známe z horizontu D+E. Jedině tyto dva nálezy se vymykají běžné technologické produkci.

Obr. 1. Praha-Hrad, čp. 48. Sklo (1-7) a přeslen z ovručského mastku (8). 1, 2, 4, 7 - horizont D+E (1. pol. 13. stol.); 3, 5 - horizont B (1092?-1142?); 6, 8 - horizont A2 (před r. 1060-1092?). Kresba L. Raslová a J. Frolik.

Nekeramické nálezy poskytují pestřejší obraz. Z horizontu A1 nemáme doložen žádný. V horizontu A2 zachycujeme stopy po zpracování bronzu za studena (fragment roztepané tyčinky, ústřížky plechu) i za horka (slitky, snad i struska). Výjimečným nálezem je přeslen z ovručského mastku (obr. 1:8) a zlomek plochého skla (snad z vitráže?, obr. 1:6). Sklo nalézáme i v následném horizontu B, a to zlomek skleněné nádoby o průměru okraje 90 mm (obr. 1:5) a další zlomek plochého skla (obr. 1:3). V horizontu C se vyskytují jen běžné nálezy (šídlo z kosti a kamenný brousek). Nejvíce nekeramických nálezů je v horizontu D+E, a to jak „běžných“ (bronzový plech, skleněný kroužek — obr. 1:4, úlomek ošlapané dlaždice), tak i „vzácných“ (zlomek plochého skla — z okenního terčíku?, obr. 1:2, okraj skleněné nádoby (obr. 1:1 a zlomek laténského skleněného náramku, obr. 1:7). Radíme sem i paleobotanickým rozborem identifikované 2 zlomky modřínového dřeva (v prostředí Prahy jde ve svém období prakticky o import — za rozbor a konzultaci děkujeme RNDr. Zd. Dohnalovi). Nálezy tedy indikují v biskupském dvorci alespoň náznakově určitou hospodářskou aktivitu (šídlo, brousek, práce s bronzem). V horizontu A2, B, D+E se objevuje nezvyklé množství skla, jak plochého, tak i dutého, pravděpodobně importovaného. Stejným importem je i přeslen z ovručského mastku, i když jsme si vědomi, že 3 z Čech známé exempláře (2 z Pražského hradu, 1 z Hradčan) mohou představovat jen část skutečného počtu. Problém tkví v identifikaci suroviny.

Osteologické nálezy: Celkem bylo zpracováno 3422 zloмокů kostí, z toho je určených 1 431 (tj. 41,8 %). Značná fragmentárnost materiálu, která je způsobena zřejmě intenzivním osídlením na omezeném prostoru nedovoluje přesně určit vyšší procento kostí. Z téhož důvodu jsme ustoupili od určení minimálního počtu jedinců, neboť jen malý podíl kostí nese partie potřebné k určení věku či pohlaví. Stejně tak jsme kosti ani ne-

vážili, neboť tato metoda vyžaduje určení více než 50 % kostí. Každý horizont byl zpracován zvlášť (Kubaszewicz 1957).

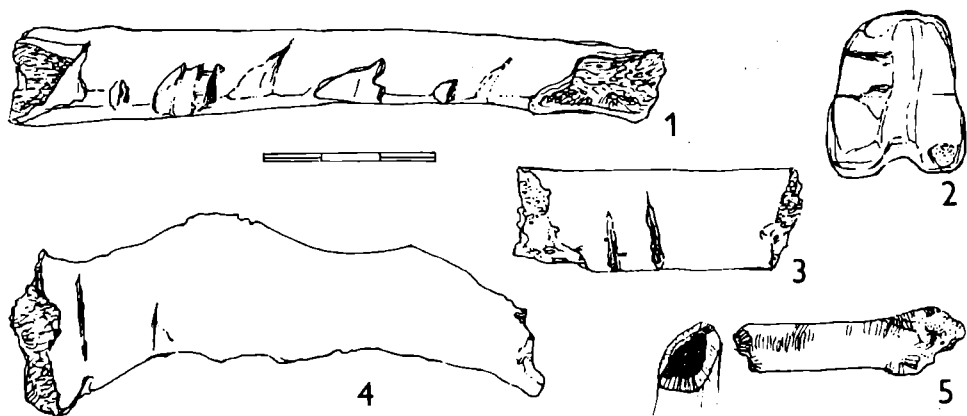
Téměř všechny námi zpracované kosti mají charakter kuchyňského odpadu, to znamená, že soubor sestává povětšinou z roztržitých kostí a nikoli z větších souvislých částí skeletu, které by mohly ukazovat na uhynulé či pohozené jedince. Výjimku tvoří kosti malých a velkých hlodavců. Oproti obecnému vývojovému trendu relativního zastoupení jednotlivých druhů zvířat v Čechách a nejbližším okolí se v našem souboru setkáváme s mnoha odlišnostmi (Peške 1985).

V první řadě je to vysoké procento zastoupení domácích ptáků. Jenom slepice tvoří v jednotlivých horizontech 10—25 % všech nálezů (dosud nejvíce zjištěno na Budči — 11 %, „norma“ na ostatních hradištích je 2—3 %, Peške 1985). Další výjimku tvoří podíl lovné zvěře, až 7,1 %. Běžné zastoupení je 2 %, pouze Hradsko má také 7 % (Peške 1985). Další odlišnosti vyvstávají, podíváme-li se na celou problematiku z časového hlediska. Pouze v horizontu A (horizonty A1 a A2 byly vzhledem k množství nálezů posuzovány společně) je všechno „v pořádku“. Nejvíce je zastoupeno prase, za ním následuje kráva, ovce/koza (dále jen O/C) a slepice. Odpovídá i podíl lovné zvěře. V dalším horizontu nesmírně klesá význam krávy až na úroveň malých přežvýkavců (O/C). Ti jsou v celém námi sledovaném časovém úseku na konstantní úrovni cca 20 %. Na místo krávy se v horizontu B dostává svým zastoupením slepice. V horizontu C tato situace nadále setrvává, pouze kráva je předstížena i malými přežvýkavci. V horizontu D+E se situace radikálně mění (pro kontrolu jsme pracovali s oběma soubory — D a E — nejprve zvlášť, výsledky jsou i k našemu překvapení téměř totožné). Kráva se dostává na první místo v žebříčku významnosti. O málo slaběji je zastoupeno prase, pak slepice a na závěr O/C.

Domácí ptáci jsou nejhojněji zastoupeni slepicí. Druhým nejčastěji se vyskytujícím ptákem je husa domácí. Vyjma horizontu B je zastoupen ve všech ostatních, kachna domácí se vyskytuje sporadicky. Z domácích savců je třeba se zmínit o nálezech koně, psa a kočky. Jedná se o ojedinělé nálezy a jejich kosti byly pravděpodobně přivlečeny, neboť tato zvířata nesloužila (alespoň se tak domníváme) ve většině případů ke konzumaci. Lovná zvěř je zastoupena nejhojněji zajícem a veverkou. Řídce se vyskytuje jelen a zcela osamocený je nález medvěda. Divocí ptáci jsou doloženi téměř výlučně koroptví, jedna kost pochází z tetřívka a další z holuba hřivnáče. Stranou ponecháváme zajímavé, ale prozatím blíže neurčené kosti drobných pěvců a plovavých kachen. Celý soubor je doplněn početným materiálem z drobných hlodavců (myši) a krys. Zvláštností je tibie žaby, taktéž blíže neurčené.

Stopy po kuchyňských úpravách: Jednou z otázek, které jsme si kladli, je distribuce masa a stopy po porcování zvířecích těl. Byla-li zvířata porážena na místě či dodávána porcovaná se nám jednoznačně odpovědět nepodařilo. Zjišťovali jsme relativní zastoupení tzv. primárního odpadu, tj. takových kostí, které nejsou nositeli upotřebitelného masa. Speciálně jsme tuto otázku sledovali na skotu, výsledky však nejsou jednoznačné. Pouze totální absence ocasních obratlů by mohla nasvědčovat dodávání předem rozčtvrcených zvířat.

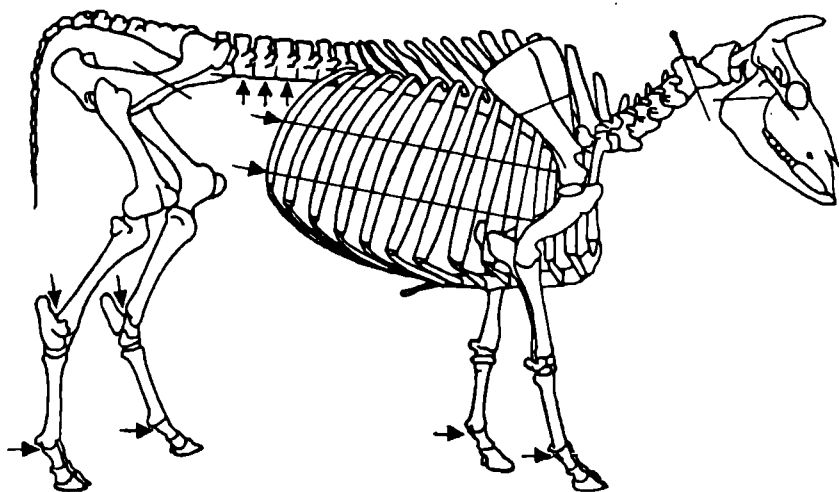
Jiná situace je ve sledování stop po kuchyňské úpravě. Zde se podařilo prokázat určité, stále se opakující zásahy na stejných částech skeletu. Nejčastěji se vyskytují přesekaná žebra a zářezy po krájení masa.

Obr. 2. Praha-Hrad, čp. 48. Příkladky stop po odřezávání a dělení masa na kostech (1–4), ukázka kosti ohlodané krysou (5). Kresba L. Raslová.

Stopy po krájení masa se vyskytují často též na výčnělcích bederních obratlů (síla plátek cca 1,5–2 cm). Velice zajímavá je také skutečnost, že se podařilo objevit početné stopy po přerézávání šlach na nohou při odstraňování prstů s kopyty. Tyto zásahy mohou také pocházet z technologického postupu při stahování kůže. Další zásahy se vyskytují spíše ojediněle. Mezi ně lze zařadit stopy po odsekávání krční páteře s hlavou, dále bourání hlavy a vykostování končetin. Také příprava drůbeže měla svůj ustálený postup. Mnoho kostí nohou nese stopy stejného odstraňování běháků. Stejně tak byla odstraňována koncová část křídel, zřejmě za účelem získat peroutky. Nálezy neporušených hrudních kostí svědčí o pečení drůbeže v celku (obr. 2:1–4, obr. 3).

Nepřímé doklady výskytu: Přestože nález psa je v našem souboru ojedinělý, o jeho hojnějším výskytu máme nepřímé doklady. Jsou jimi

Obr. 3. Praha-Hrad, čp. 48. Doklady zásahů na skeletu krávy. Šipky označují zásahy opakované, rovné linie zásahy ojedinělé. Kresba V. Richterová.

okousané kosti. Vůbec pes se zřejmě nemalou měrou podílel na likvidaci kostí a na jejich tříštění. Vedle psa se na této destruktivní činnosti mohla podílet i prasata (Kubaszewicz 1977). Stejně tak máme pro výskyt krys i nepřímé doklady podle jimi ohlodaných kostí (obr. 2:5). Otázkou je, zda může být vysoké zastoupení drobné lovné zvěře, zvláště koroptví dokladem spolonictví (Peške 1985).

Hygienická situace: Nálezy kostí ohlodaných krysami, psy, popř. prasaty, výskyt celých krysích a myších skeletů napovědí i laikovi hodně. Kostí musely ležet volně na povrchu a být začným zdrojem zápachu. Krysa jako význačný přenašeč chorob (mor) je v Evropě prokazatelně zachycena ohlodanou kostí v pol. 11. stol., např. v Lundu. Skelet je z téže lokality zachycen ve 13. století (Bergquist 1957). Naše nálezy patří tedy k těm starším v rámci středověku v evropském kontextu. Již v nejstarším horizontu je 5 subadultních a 2 adultní jedinci. Ještě starší nález je však zachycen ve vrstvách 9.—10. století na Hradčanech v Kanovnické ulici (1 subadultní jedinec).

Kostní materiál získaný při výzkumu v čp. 48 je bezesporu velice hodnotným historickým pramenem. Zvláštnosti a anomálie v relativním zastoupení jednotlivých druhů hospodářských zvířat, značný podíl divokých druhů i jejich dosti široké spektrum je ovlivněno nejspíše výlučným sociálním prostředím. Zdálo by se, že mu neodpovídá hygienická situace, ovšem její katastrofální stav byl tehdy běžný. Dále konstatujeme jako významný doklad sociální výlučnosti zkoumaného prostředí kombinaci a „průběžnost“ méně běžných či importovaných nálezů ve více horizontech, tedy trvalost tohoto jevu. Časové rozvrstvení dokazuje i určitý způsob života (na myslí máme především užívání skla s předstihem 200 let), než se stal běžnějším a přístupnějším pro větší skupiny obyvatel.

Příspěvek k poznání úrovně životního prostředí může i komplexní zpracování menších výzkumů záchranného charakteru, omezených pouze na dokumentaci obnažených řezů, jejich vzorkování, při nichž běžně značná část informací uniká. Akce tohoto druhu proběhla v r. 1985 v suterénních prostorách čp. 39 a 40 ve Vikářské ul., jejichž úroveň byla bez předchozího ohlášení snižována (Boháčová—Frolík—Žegklitz, 1988). Je současně příkladem výzkumu, u něhož se při celkové interpretaci můžeme opírat především o rozbor získaného archeologického materiálu.

Oba domy zaujímají místo na severní hraně ostrožny v rámci plochy vymezené románským opevněním hradu v jeho těsné blízkosti. Veškeré situace zastížené během záchranných prací se utvářely až v době existence této hradby, tedy po r. 1135. Nejrozsáhlejší dokumentovaný řez umožňuje rozlišit 3 základní horizonty. Prvý nejstarší prezentovaný k severu ukloněnými vrstvami sídlištního charakteru lze datovat vzhledem k přítomnosti archaicky zduřelého okraje do 2. pol. 12. století. Objekty, ani stopy řemeslné činnosti v jeho rámci nebyly zjištěny. Následný horizont vznikl patrně v krátkém časovém úseku jednorázovým navršením poměrně silného souvrství souvisejícího s terénními úpravami v bezprostředním sousedství hradby. Keramický materiál není příliš početný ani výrazný. Nejmladší fáze je tvořena vrstvami dokládajícími postupné narůstání sídlištních situací. Bezpečně doložený objekt reprezentuje pouze torzo kvádríkové zdi odkryté v západní části sklepů a úpravy vnitřního líce hradby (nika) v jejím těsném sousedství, známé již z dřívějších výzkumů (Durdích—Chotěbor—Muk, 1984, 118). Vzhledem k získaným zlomkům keramickým, lze tento horizont datovat do průběhu 1. pol. 13. stol. Dokla-

dy řemeslné činnosti opět chybí. Souvrství v nadloží bylo odtěženo v 60. letech tohoto století.

Písemné prameny nepodávají přímo o tomto prostoru žádné informace. Informují však spolu s výsledky archeologických výzkumů o existenci budov náležejících církevním institucím nebo hodnostářům v jeho bezprostředním okolí nejpozději v 1. pol. 13. stol., konkrétně o tzv. klášteřu kostela pražského v těsném východním sousedství (FRB II, 138, 284), západně pak o domě kapitulních vikářů (Boháčová—Frolík—Tomková—Žegklitz, 1988, 182). Do míst dnešního čp. 39 bývá situován zatím přesněji nelokalizovaný děkanský dům, doložený počátkem 14. století (Tomek, 1871, 120). Ze skutečnosti, že sledovaný prostor se nachází v bezprostředním kontaktu s budovami spjatými s církví, lze vyvozovat, že i toto místo k ní mělo úzký vztah. Pokud jde o nálezovou situaci, indikuje příslušnost k méně běžnému prostředí pouze zmíněné torzo románské zdi. Poslední oblasti, jež by mohla odrážet společenskou úroveň a kvalitu životního prostředí, je vlastní archeologický materiál. Získaný soubor je tvořen pouze keramickými zlomky a zvířecími kostmi. Z nejstaršího zachyceného horizontu pochází vzorek keramiky (200 ks) a zvířecích kostí (48 ks), který představuje celek srovnatelný se situací jiných sídlišť tohoto období. Jediným keramickým tvarem je hrnec, často větších rozměrů. V osteologickém materiálu nacházíme běžně konzumovaná zvířata (Peške 1985) jako je kráva (43 %), prase (43 %), ovce—koza (12 %). Požívání lovné zvěře dokládá ojedinělá kost jelena (2 %), přítomnost psa, stopy jeho zubů po kostech. Z nepočteného souboru z následného horizontu nelze vyvodit žádné závěry, v osteologickém materiálu lze pouze vedle druhů zastoupených ve starší situaci zaznamenat kosti slepice. Keramický inventář z nejmladšího horizontu (cca 900 ks) odpovídá produkci používané v 1. pol. 13. stol., jak pokud jde o technologické zpracování keramiky, tak zastoupení jednotlivých tvarů. Vedle hrncovitých nádob a četných zásobnic se objevuje zvonovitá rozevřená miska. Ojedinělým nálezem je zlomek importované nádoby, snad majoliky arabského původu, bělavého střepu s modrozeleným zabarvením povrchu. Jeho přítomnost by mohla naznačovat vztah k významnějšímu sociálnímu prostředí, pokud by ovšem nebyl dokladem osamoceným. Složení osteologického materiálu (541 ks) se oproti předchozímu horizontu mění. Vedle běžné a ve velkém počtu konzumovaných zvířat, zvl. hovězího dobytka (44 %), prasete (26 %) a méně již zastoupené ovce—kozy (5,7 %) se objevuje široká škála zástupců lovné zvěře, především zajíc, dále srna, koroptev, patrně sem lze zařadit i dva vyskytující se exempláře veverky, i když celkový podíl této skupiny je poměrně nízký (2,5 %). Vysoký (20 %) je oproti tomu u domácího ptactva — slepice (18 %) a husy (1,8 %). Prokázána je i konzumace ryb, konkrétně kapra, Rovněž se zde pohyboval pes, doložený tentokrát již i přímo kosterními pozůstatky a také kočka. Z dalších zvířat je zastoupen kůň a blíže neurčený velký pták. Stopy po své činnosti a tedy i po nepřilíš vábných hygienických podmínkách zanechali na kostech také malí hlodavci, patrně myši. Kostí mají charakter kuchyňského odpadu (do této kategorie nelze počítat opět nejspíše kosti koně, kočky a psa), obdobně jako v čp. 48, i zde byly zjištěny četné stopy po dělení jednotlivých kusů zvířat a jejich porcování. Soubor se z hlediska jednotlivých druhů konzumovaných zvířat zvl. pokud jde o rozmanité spektrum lovné zvěře, blíží celku získanému ze stejné datovaného horizontu v čp. 48. Srovnatelný je i vysoký podíl drůbeže ve stravě. Podobnost obou celků, pokud jde o tyto ukazatele, není zřejmé

náhodná a podporuje hypotézu o vztahu sledovaného prostoru k méně běžnému, a jak lze vyvodit z celkové situace na severní hraně ostrožny, nejspíše k církevnímu prostředí. K osamocenému zlomku importované keramiky a torzu kvádrického zdiva, jež indikují souvislosti s osídlením vybočujícím z obvyklého průměru v obecné rovině, tedy přistupují i výsledky rozboru osteologického.

Objekt v Kanovnické ulici čp. 73, bývalý špitál sv. Antonína, byl založen Janem Očkem z Vlašimi a posvěcen roku 1374. Jeho původním posláním bylo stát se útlukem pro chudé duchovní kostela Pražského a z jiných končin diecéze, „kteří v nemoci nemají, kde by spočinuli“. K roku 1541 je charakterizován slovy „špitál místo pusté“ a k jeho znovuzaložení dochází roku 1547, ovšem již s pozměněnou funkcí. Měl být domovem pro 15 světských špitálníků a 15 špitálnic, jejichž hlavní povinností byla účast na zádušních bohoslužbách za královnu Annu a později i za Ferdinanda I. V této podobě, pochopitelně s četnými drobnějšími stavebními úpravami, zejména v době třicetileté války, fungoval špitál až do velké přestavby v roce 1733. K jeho definitivnímu zrušení dochází v roce 1784, kdy byl dán k dispozici vojenskému eráru (Vilímková 1974, 1—19).

V letech 1983—5 proběhl v areálu objektu záchranný a zjišťovací výzkum, během něhož byly mimo jiné objeveny a prozkoumány dvě velké odpadní jámy (každá o objemu cca 15 m³), situovaná uprostřed předního dvora (Frolík—Žegklitz 1988; Frolík—Žegklitz—Boháčová 1988). Získaný materiál, datovaný rámcově do první poloviny 17. stol., dovoluje učinit si poměrně dobrou představu o některých stránkách životního způsobu a životní úrovně obyvatel areálu špitálu tyto odpadní objekty využívajících. Zpracování výsledků je ovšem v úplných počátcích a informace je proto nutné chápat jako pouze velmi obecné a předběžné.

Pro zhodnocení nálezů je nezbytné stručně se zmínit o sociálním prostředí celého areálu. Vedle traktu vlastního špitálu zde byly situovány císařské stáje pro 60 koní, sýpka na oves, byla zde světnice obročního, zbrojnice s osobní zbrojí a postroji panovníka a arcivévodý Arnošta. Na rozkaz Rudolfa II. zde byly zřízeny i dva byty pro hradní zaměstnance. Sociální složení předpokládaných uživatelů bylo tedy dosti pestré. Část odpadu se sem navíc patrně dostávala i ze sousedního domu U černého mouřenína, který byl sídlem španělského vyslance. Dle zprávy z roku 1600 bylo odtud proraženo 8 oken, jimiž se do dvora špitálu lila nečistota (Vilímková 1974, 4—7).

Různorodosti sociálního prostředí odpovídá i pestrost archeologického materiálu, zastoupeného širokou škálou jak v jeho druzích, tak i kvalitě. K artefaktům postihujícím každodenní život zdejších obyvatel patří zejména nálezy, vypovídající o stravě a ošacení. Třetí z nejzákladnějších lidských potřeb, totiž bydlení, je tímto druhem objektů až na detaily obtížně postižitelné. Jasně doloženy jsou pouze v písemných zprávách zmiňované přestavby a stavební úpravy (Vilímková 1974, 6—7), a to četnými nálezy cihel, prežů a zbytků nejrůznějších dřev včetně např. částí záchodového prkénka. Do této kategorie patří i poměrně hojné nálezy zlomků skleněných okenních terčíků.

Otázka stravy může být řešena ve dvou základních rovinách. Jednak jsme o ní informováni nepřímo z hlediska její přípravy a konzumace (nálezy kuchyňské a stolní keramiky, dutého skla a příborů), jednak přímo prostřednictvím identifikace kostí zvířat a rostlinných zbytků kulturních plodin.

Značná druhová diferenciacie keramiky tohoto období umožňuje již podstatně lepší vymezení hranice mezi keramikou kuchyňskou a stolní. K první skupině patří zejména nejrůznější typy hrnců různých velikostí, pokličky, hluboké mísy, pánve a pekáče. Stolní keramika je zastoupena nálezy talířů, mis s talířovitým podokrajím, džbánů a hrnků. Celkové provedení i výzdoba (různobarevné glazury — u kuchyňské keramiky převážně pouze vnitřní, u stolní většinou oboustranné, malování, mramorování, zakuřování a leštění) nevybočuje z úrovně typické pro naše městské prostředí tohoto období. Výjimku představuje unikátní nález i v nejvyšším sociálním prostředí ojedinělé čínské porcelánové misky na rýži a levnou záležitostí nebyly ani v této době dovážené kusy německých kamenin.

V případě příborů je rozlišení jejich funkce obtížnější. Nalezené kovové i dřevěné lžice mohly sloužit jak v kuchyni, tak i u stolu. Četné nože budou vzhledem k jemnému provedení dřevěných, parohových a kostěných rukojetí spíše náčiním stolovnickým. Totéž platí i o většině nálezů skla, zastoupeného stejně jako keramika typy běžnými v městském prostředí — čtyřbokými lahvelemi včetně malovaných a typickým dutým užitkovým sklem tzv. rudolfínského horizontu s nejrůznějšími typy optických, nalepovaných a malovaných dekorů. K méně obvyklým patří nálezy skla italské či nizozemské proveniencie a běžný není ani nález skleněného talířku z mléčného skla s malovaným dekorem.

Dalším druhem nádobí je nádobí dřevěné, doložené dýhami z větších džberů i menších misek, jejichž využití mohlo být značně rozmanité.

O složení stravy víme zatím jen velmi málo. Osteologický materiál nebyl dosud zpracován s výjimkou nepatrného množství z proplaveného vzorku, kde byly identifikovány kosti ovce či kozy a ryby (Peške 1989). Z rostlinné stravy je zastoupeno zejména ovoce. Mezi pěstované druhy náleží ořešák královský, broskev, třešeň, višně, slivoň, vinná réva a fíkovník, který jako jediný je v tomto prostředí importem. Ke sbíraným druhům patří líska obecná, ostružiník křovitý, ostružiník skalní a ostružiník malina, slivoň trnka, jabloň lesní a jahoda. Zeleninu zastupují nálezy semen okurky či cukrového melounu a tykve dýně. Četné identifikované druhy je možno zařadit mezi léčivky (bez černý, bez chebdi, lilek potměchuf, fíkovník, jalovec, trnka, ostružiník, jahodník a další — Opravil 1985, 188—9; Opravil 1986, 259) — zde se nabízí možnost jejich spojení s prostředím špitálu, čemuž by nasvědčovaly i hojné nálezy kameninových i hrncinových dóziček a skleněných lahviček na léky. Zajímavé zjištění přinesla analýza obsahu jednoho z dobře zachovaných hrnců. Výsledek uvádějící 85 0/0 jalovce, 9 0/0 vinné révy a 6 0/0 ostatních druhů, vesměs ovocných, nás vede k domněnce o pálení alkoholu. Výrobu vína ostatně naznačují i zrna vinné révy, která jsou všechna lisovaná (Dohnal 1986, 1987).

Ošacení je doloženo opět dvěma způsoby, a to přímými nálezy jeho zbytků, nebo artefaktů svědčících o péči o ně. Oděv je přímo doložen útržky látek nejméně 4 druhů, zatím blíže neurčených, dále kusy různých pásků či tkanic i nálezy kovových, dřevěných a kostěných knoflíků. Obuv je zastoupena nálezy podešví převážně měkkých, někdy však i s podpatkem, a souvisí s ní i nalezená bronzová přezka. Péči o šatstvo dokládají nalezené nitě, náprstek a snad i nůžky. Ty ovšem mohou souviset i s osobní hygienou, o níž jsme informováni nálezy kostěných hřebenů a odstříže- ných chomáčů vlasů.

S oděvem úzce souvisí i šperk, jehož nejvýraznějším představitelem

je zlatý prsten s drahokamem (patrně diamantem či ametystem), zdobený niellem.

Ke každodenním starostem a povinnostem alespoň některých obyvatel areálu špitálu patřila práce, ať již domácí nebo ve smyslu zaměstnání. Výroba je doložena nálezy kostěného odpadu i polotovarů kostěných knoflíků. Domácí činnost reprezentují nalezené brousky a snad i kolíky z hrábí. Specifickou prací zde byla péče o koně, o které jsme informováni díky nálezům koňských žíní a snad i srsti.

K příjemnějším aktivitám každodenního života patřila konečně zábava, s níž souvisí nález zlomku šachové figurky a patrně i hliněných kuliček. A byl-li v areálu vyráběn alkohol, pak nemohl chybět ani tabák, jehož užívání je doloženo nálezy dýmek jak domácích, tak nizozemské proveniencí.

Tento obraz můžeme částečně zarámovat i nástinem životního prostředí, které uvnitř areálu nebylo jistě nijak utěšené. Odpadní jámy byly situovány přímo uprostřed dvora a jejich obsah čistotě okolí příliš nepříspíval. Prokazatelně sem byly vyváženy fekálie jistě i odpad ze stájí, a kosti psa hovoří o ukládání mršin zvířecích těl (Peške 1989). O charakteru prostředí svědčí i druhové zastoupení much a brouků, jejichž chitínové schránky byly analyzovány. Většina druhů je svým vývojem vázána na hniijící látky či fekálie (mršníkovití, vrtavcovití, vrbounovití, z much mouchovití a bzučivkovití), případně stáje (poterníkovití-smrtník). Některé druhy (střevlíkovití) mohly být přilákány nahromaděním hmyzu, který je jejich potravou (Mikát—Mocek, 1989). Dvůr navíc nebyl dlážděn, pouze štětován drobnou opukou, a byl tak vhodným prostředím pro různé druhy plevelů a ruderalů (knotovka bílá, vlčí mák, merlík bílý, merlík smradlavý, šťovík kyselý, rdesno blešník, penízecký rolník, hořčice rolní, jitrocel větší, kakost měkký, karbinec evropský — Dohnal 1986, 1987). Některé z těchto druhů jsou vyhraněně rumištní až bažinné (kakost měkký, kuklík městský, karbinec evropský — Čulíková 1981, 658—9; Opravil 1985, 190—1; Opravil 1986, 263), u jiných nelze vyloučit, že jejich výskyt souvisí s lokalizací sýpky a stáji (polní plevel a luční vegetace dovážená s pící — knotovka bílá, vlčí mák, merlík bílý, hořčice rolní, rdesno blešník, penízecký rolník — Čulíková 1983, 515; Opravil 1986, 260 až 263).

Tři pohledy do života Pražského hradu a jeho zázemí ve více či méně vzdálené minulosti jsou prozatím prvním pokusem. Do jaké míry jsou výsledky objektivní a použitelné i pro jiné lokality je možno jednoznačně odpovědět až po rozboru dalších a pokud možno větších souborů. Dostí značná úloha připadá osteologickému materiálu, ovšem určených souborů z období středověku pražské aglomerace je naprostý nedostatek, stojící v kontrastu s archeologickou aktivitou. Poněkud lepší stav je v poznání celků raného středověku na území celých Čech díky zpracování několika velkých souborů z výzkumů hradišť. Naše poznatky se mohou prohloubit až poté, co bude k dispozici větší množství kvalitně zpracovaných celků. Platí to i o materiálu paleobotanickém, paleoentomologickém a v nemenší míře i archeologickém.

Použitá literatura

- BERQUIST, H. 1957: Skeletal finds of black rat from early middle ages. *Archaeology of Lund. Studies in the Lund excavation material* 1, 98—103.
- BOHÁČOVÁ, I.—FROLÍK, J.—ZEGKLITZ, J. 1988: Některá zjištění ze záchranného

výzkumu v čp. 39 ve Vikářské ulici na Pražském hradě. *Castrum Pragense* I, 23—28.

BOHÁČOVÁ, I.—FROLÍK, J.—TOMKOVÁ, K.—ŽEGKLITZ, J. 1988: Předběžné výsledky výzkumu Pražského hradu v l. 1980—1987. *AH* 13, 173—198.

BOHÁČOVÁ, I.—FROLÍK, J.—CHOTĚBOR, P.—ŽEGKLITZ, J. 1986: Bývalý biskupův dům na Pražském hradě. *AH* 11, 117—126.

ČULÍKOVÁ, V. 1981: Rostlinné makrozbytky ze středověkého Mostu. *AR XXXIII*, č. 6, s. 649—675.

ČULÍKOVÁ, V. 1983: Rostlinné makrozbytky z výzkumu studny 1/80 v Mostě. In: Klápště, J.: Studie o středověké studně v Mostu. *PA LXXIV*, s. 515—518.

DOHNAL, Z. 1986: Karpologický rozbor. Praha-Hrad, Kanovnická čp. 73, objekt B. Rkp. ve středověkém oddělení ARÚ ČSAV Praha, čj. 1652/86, 1653/86, 1654/86, 1776/86, 1777/86, 3873/86.

DOHNAL, Z. 1987: Určení rostlinných zbytků, Praha-Hradčany 1985, Kanovnická čp. 73, VII E/131. Rkp. ve středověkém oddělení ARÚ ČSAV Praha, čj. 1077/87.

DURDÍK, T. 1988: Výzkum manského domu na Křivoklátě. Předběžné sdělení, *AH* 13, 285—298.

DURDÍK, T.—CHOTĚBOR, P.—MUK, J. 1984: Klášter kostela pražského na Pražském hradě. *Arch. Prag.* 5/1, 113—124.

FRB: *Fontes rerum Bohemicarum* II. Praha 1873.

FROLÍK, J.—ŽEGKLITZ, J. 1988: Předběžné výsledky archeologického výzkumu v areálu bývalého špitálu na Hradčanech. *Casopis lékařů českých* 4, s. 120—123.

FROLÍK, J.—ŽEGKLITZ, J.—BOHÁČOVÁ, I. 1988: Kanovnická ulice (Canons'-street) No. 73. In: *Castrum Pragense* I, Praha, s. 43—56.

KOLČIN, B. A.—CHOROŠIN, A. S.—JANIN, V. L. 1981: Usadba novgorodského chudožníka XII v. Moskva.

KUBASZIEWICZ, M. 1957: O metodyce badań wykopaliskowych szczątków kostnych zwierzęcych. *Materiały Zachodnio-Pomorskie*, T. II, 235—244.

KUBASZIEWICZ, M. 1977: *Badania Archeologiczne na terenie Gdańska IX—XIV wieku*. Gdańsk.

MIKÁT, M.—MOCEK, B. 1989: Posouzení chitinových zbytků z archeologického výzkumu. Rkp. ve středověkém oddělení ARÚ ČSAV Praha, čj. 1964/89.

OPRAVIL, E. 1985: Rostlinné zbytky z odpadní jímky v Táboře, čp. 6. *AR XXXVII*, č. 2, s. 186—194.

OPRAVIL, E. 1986: Rostlinné makrozbytky z historického jádra Prahy. *Arch. Prag.* 7, s. 237—272.

PEŠKE, L. 1985: Domácí a lovná zvířata podle nálezů na slovanských lokalitách v Čechách. *SbNMA-A* 39, seš. 3—4, s. 209—216.

PESKE, L. 1989: Praha-Hradčany, Kanovnická čp. 73, sonda VI, objekt B, plavení. Osteologický rozbor. Rkp. ve středověkém oddělení ARÚ ČSAV Praha, čj. 465/89.

ŠMAHEL, F. 1988: *Dějiny Tábora I/1*. Tábor.

TOMEK, V. V. 1871: *Základy starého místopisu pražského III*. Praha.

VILÍMKOVÁ, M. 1974: *Pasport SÚRP MO-Hradčany čp. 73/IV, dějiny budovy*.

Zusammenfassung

Ein Beitrag zur Kenntnis des Lebens und der Umwelt auf der Prager Burg und in Hradčany

Die Interpretation der archäologischen Funde und das Streben nach der Rekonstruktion des Alltagslebens stößt auf zahlreiche Probleme vor allem methodologischer Art. Die gewonnene Vorstellung ist oft sehr allgemein und man muß, von wenigen Ausnahmen abgesehen, auf Einzelheiten verzichten. Auf der Prager Burg haben wir uns mit der Bearbeitung einiger Ensembles befaßt, die zur Erkenntnis des Lebens an dieser Lokalität beitragen, und zwar in K.-Nr. 48 — Alte Probstei, K.-Nr. 39 der Vikarská-Straße und auf dem Hradschin im Objekt K.-Nr. 73 in der Kanovnická-Gasse.

Im Fall der Alten Probstei geht es um einen besonders lehrreichen Fall, nämlich um den ältesten Sitz des Prager Bischofs, und deshalb müssen wir versuchen, die Antwort auf die Frage zu suchen, wie sich diese Tatsache in archäologischen Funden äußert.

Über die Untersuchung wurde bereits referiert (Boháčová—Frolík—Chotěbor—Žegklitz 1986), wir können uns deshalb auf eine grundlegende chronologische Information über die einzelnen Besiedlungsetappen beschränken (Horizont A 1 — 10. Jh.;

Horizont A 2 — vor dem J. 1060—1092?; Horizont B — 1092?—1142; Horizont C — 1142—Anfang des 13. Jh.; Horizont D+E — 1. Hälfte des 13. Jh.). Wir übergehen die Tatsache, daß wir uns mit Ausnahme des Horizonts A 1 im Milieu des steinernen Wohnhauses bewegen, also einer Erscheinung, die an und für sich nur den Spitzen der damaligen Gesellschaft zugänglich war. Bei der Analyse der Keramik wurden Form und technologische Ausführung untersucht. Das ganze Ensemble (2155 Fragmente) überschreitet nicht den Rahmen der damals üblichen Produktion, mit Ausnahme zweier besonderer Formen. Eine gehört dem Horizont A 2 (importiertes Gefäß) auf Füßen vielleicht auch glasiert, eine weitere besondere, nicht näher identifizierbare Form kennen wir aus dem Horizont D+E.

Ein bunteres Bild bieten die nichtkeramischen Funde. Im Horizont A 1 halten wir Spuren nach der Bronzenbearbeitung, eine Spindelrolle aus Ovrucher Talk (Abb. 1/8) und ein Bruchstück flachen Glases (aus einer Vitrage?, Abb. 1/6) fest. Glas kommt auch im Horizont B (Abb. 1/3, 5) vor. Die meisten nichtkeramischen Funde stammen aus dem Horizont D+E, und zwar sowohl „übliche“ (z. B. Fliesen, ein gläserner Ring — Abb. 1/4) als auch „seltene“ (gläserne Bruchstücke, Abb. 1/1, 2, Fragment eines La-Tène-zeitlichen Armbands — Abb. 1/7). Hierher stellen wir auch zwei durch paläobotanische Analyse identifizierte Bruchstücke aus Lärchenholz. Die Funde indizieren also auf dem Bischofshof wenigstens andeutungsweise eine gewisse wirtschaftliche Aktivität. In den Horizonten A 2, B, D+E erscheint eine ungewöhnliche Menge wahrscheinlich importierten Glases. Importiert wurde auch die Spindelrolle aus Ovrucher Talk.

Die osteologischen Funde stellen insgesamt 3 422 Knochenfragmente vor; davon wurde 1431 (d. i. 41,8 %) bestimmt. Jeder Horizont wurde gesondert bearbeitet. Fast alle Knochen verraten den Charakter von Küchenabfällen, mit Ausnahme der Nagerknochen. Im Vergleich mit dem allgemeinen Entwicklungstrend der relativen Vertretung der einzelnen Tierarten (Peške 1985) begegnen wir zahlreichen Unterschieden, in erster Linie dem hohen Prozentsatz der Vertretung von Hausvögeln. Das Huhn allein umfaßt in den einzelnen Horizonten 10—25 % aller Funde (die „Norm“ ist 2—3 %, Peške 1985). Hoch ist auch der Anteil an Jagdwild (bis 7,1 %), die übliche Vertretung umfaßt 2 % (Peške 1985).

An Hausgeflügel sind am stärksten die Hühner vertreten, ihnen folgen die Hausgänse. Die Hausente kommt nur sporadisch vor. Vereinzelt sind auch Pferde, Hunde und Katzen vertreten, deren Knochen wahrscheinlich eingeschleppt wurden. Das Wild wird am reichsten vom Hasen und Eichhorn vertreten. Selten kommt der Hirsch vor, ganz vereinzelt ist der Fund von Überresten des Bären. Wildvögel sind fast ausschließlich durch das Rebhuhn vertreten, ein Knochen stammt von einem Birkhuhn, ein weiterer von einer Ringeltaube. Näher unbestimmt bleiben vorläufig die Knochen kleiner Sänger und Schwimmenten. Das ganze Ensemble wird vom Material kleiner Nagetiere (Mäuse und Ratten) ergänzt. Eine Besonderheit ist der Knochen eines nicht näher bestimmbareren Frosches.

Eine der Fragen, die wir uns gestellt haben, ist die Distribution des Fleisches und Spuren nach dem Zergliedern von Tierkörpern. Leider sind die Ergebnisse nicht eindeutig. Bloß die totale Absenz von Schwanzwirbeln im Fall der Kühe könnte für die Lieferung bereits portionierter Tiere sprechen. Im Fall der Zubereitung gelang es, bestimmte sich wiederholende Eingriffe an identischen Skelett-Teilen nachzuweisen. Es kommen durchschlagene Rippen und Einschnitte nach dem Zerteilen des Fleisches vor. Diese Spuren erscheinen an Fortsätzen der Lendenwirbel (Abb. 2/1—4). Es gelang zahlreiche Spuren nach dem Durchschneiden der Sehnen an den Beinen bei der Entfernung der Zehen und Hufe zu entdecken (Abb. 3). Auch die Zubereitung des Geflügels hatte eine stabilisierte Methode (Entfernung der Läufe und Endteile der Flügel, Zubereitung ganzer, nicht portionierter Körper).

Manche Tiere werden indirekt durch Funde von ihnen benagter Knochen belegt (Hund, Ratte — Abb. 2/5). Katastrophal mußte die hygienische Lage gewesen sein. Die Knochen lagen frei an der Oberfläche und waren eine Quelle des üblen Geruchs. Viel besagt auch das Vorkommen ganzer Mäuse- und Ratten-Skelette. Die Ratte war bereits im ältesten Horizont (A) mit 5 subadulten und 2 adulten Individuen vertreten.

Wenn wir alle Beobachtungen zusammenfassen, können wir als wichtige Belege der sozialen Ausschließlichkeit Besonderheiten in der Zusammensetzung des osteologischen Materials, die Kombination und „Üblichkeit“ weniger geläufiger oder importierter Gegenstände in mehreren Horizonten, also das Andauern einer bestimmten Erscheinung feststellen. Die zeitliche Schichtung belegt auch eine bestimmte Lebensweise (wir denken vor allem an die Verwendung von Glas) mit einem Vorsprung von rund 200 Jahren, ehe sie üblicher oder größeren Bevölkerungsgruppen zugänglicher wurde.

Die Ergebnisse der Bearbeitung der kleinen Rettungsforschung, die im J. 1985 in der Vikářská-Straße K.Nr. 39 und 40 verlief, zeigen, daß auch diese Untersuchungsart zur Kenntnis des Lebensniveaus beizutragen vermag. Der untersuchte Raum liegt an der Nordseite einer Landzunge im Rahmen der von der romanischen Burg begrenzten Fläche, in deren knapper Nähe. Die untersuchten Situationen stammen aus der Zeit nach Errichtung dieser Befestigung (nach dem J. 1135). Daten von Schriftquellen belegen, daß in unmittelbarer Nähe in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts der Kirche gehörende Gebäude lagen, die jedoch mit dieser Stelle selbst in keinem Zusammenhang standen. Die Untersuchung hielt drei Horizonte fest, deren ältesten man in die 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts stellen kann. Das dort gewonnene archäologische Material besteht bloß aus der üblichen keramischen Produktion und den Knochen der laufend konsumierten Haustiere (Kuh, Schwein, Schaf, Ziege); das Jagdwild vertritt der vereinzelte Knochen eines Hirsches. Der jüngere Horizont ist sehr fundarm, abgesehen davon, daß neben den im vorhergehenden Horizont erwähnten Tierarten das Huhn erscheint. Ein reicheres Fundganzen bringt dagegen der jüngste Horizont, den man in die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts datieren kann. Das Siedlungsobjekt repräsentiert hier der Torso einer Quadersteimauer; im keramischen Material (ca. 900 Stück), das im wesentlichen den üblichen Gefäßen dieses Zeitraums entspricht, erscheint ein Fragment einer importierten Majolika-Keramik offenbar arabischen Ursprungs. Das osteologische Material ist artenreich, besonders hinsichtlich des Jagdwilds (Hase, Rebhuhn, Reh, Eichhorn). Zugleich wurde in diesem Ensemble ein hoher Anteil an Hausvögeln verzeichnet. Mit diesen Indexen nähert sich das besprochene Ganze dem gleichzeitig datierten Ensemble aus K.-Nr. 48. Es ist wahrscheinlich, daß die Ergebnisse der osteologischen Analyse die Zugehörigkeit des untersuchten Raumes zu einem sozial überdurchschnittlichen Milieu spiegeln, die sonst vereinzelte Erscheinungen wie das Bruchstück einer importierten Keramik und der Torso eines steinernen Objektes indizieren, und das man auch aus der Gesamtlage an der Nordseite der Landzunge ableiten kann.

Die Untersuchung im Areal des ehemaligen Hradschiner St.-Anton-Spitals (Kavovnická K.-Nr. 73) ist in vieler Hinsicht unterschiedlich. Das aus zwei großen Abfallgruben eines umfangreichen Hofes stammende Fund-Ensemble wird in den Rahmen der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts datiert und bringt eine Reihe interessanter Informationen über die Lebensweise der Bewohner des Spital-Areals und dessen Umgebung. Abgesehen vom Charakter der Fundlage und ihrer Datierung unterscheidet sich dieses Areal von den beiden vorerwähnten Lokalitäten durch das soziale Milieu der Entstehung des Ensembles, das reichlich verschiedenartig war. Neben dem Trakt des eigentlichen Spitals befanden sich hier kaiserliche Ställe, ein Hafer-Speicher, ein Pfründen-Zimmer, eine Waffenkammer des Herrschers und zwei Wohnungen für Bewohngestellte. Der Hof wurde laut schriftlichen Berichten teilweise auch von den Bewohnern des Nachbarhauses „Beim schwarzen Mohren“ benützt, in dem der spanische Gesandte wohnte.

Der Verschiedenartigkeit des sozialen Milieus entspricht auch die reichliche Buntheit des archäologischen Materials, das allerdings, von einigen vereinzelt Stücken abgesehen, nicht aus dem für das städtische Milieu dieser Zeit typischen Niveau fällt.

Das alltägliche Leben der Bewohner bezeugen vor allem Funde, die sich auf die Nahrung (Zubereitung, Konsumierung, unmittelbare Reste) und die Kleidung (Bestandteile und Gegenstände zu ihrer Pflege und Reparatur) beziehen. Das Glas gehört ebenso wie der Großteil der Bestecke (besonders der Messer) zum Tafelgerät, an Keramik sind es Teller, manche Schüsseltypen, Krüge und Töpfe. Dagegen kann man verschiedene Töpfe, Deckel, Pfannen und tiefere Schüsseln vom Titel ihrer Funktion und Herrichtung ihrer Oberfläche aus gesehen der Gruppe der Küchenkeramik zuteilen. Zu den weniger üblichen Funden gehören Bruchstücke importierten Glases (Venedig, Niederlande?) und der Torso einer chinesischen Porzellanschüssel für Reis.

Eine weitere Geschirrart ohne nähere Spezifizierung waren hölzerne Gefäße.

Über die Zusammensetzung der Nahrung sprechen Funde von Knochen und pflanzlichen Überresten. Das osteologische Material wurde bisher, von einem kleinen Muster (Schaf-Ziege, Fische) abgesehen, nicht bearbeitet, an pflanzlicher Nahrung sind 7 Arten gezüchteten, 7 Arten gesammelten Obstes und 2 Gemüsearten belegt. Viele der identifizierten Arten kann man Heilpflanzen zuzählen, die mit dem Milieu des Spitals zusammenhängen konnten. Eine interessante Information brachte die Analyse des Inhalts eines der Töpfe, die das Alkohol-Brennen (Wacholder) bezeugte. Die Herstellung von Wein belegen Funde gepreßter Weintraubenkörner. Die Bekleidung wird von 4 verschiedene Stoff-Funden, von Fragmenten verschiedener Gewebe,

Gürteln und Knöpfen belegt. Mit der Beschuhung hängen Funde weicher Sohlen (auch mit Absätzen) und eine Bronzeschnalle zusammen. Die Fürsorge um die Kleidung dokumentieren gefundene Zwirnreste, ein Fingerhut und eine Schere.

An weiteren Lebensaktivitäten ist die persönliche Hygiene belegt (Kämme, Haarbüschel), auch die Unterhaltung (Schachfigur, Kügelchen), das Rauchen (Pfeifen) und die Arbeit oder Erzeugung (Abfall und Halbfabrikate knöcherner Knöpfe, Schleifsteine, Rechenpflocke, Roßhaar).

Der Inhalt der Abfallgruben zeugt von einer sicherlich kaum angenehmen Umwelt. Dorthin hat man Fäkalien (einschließlich des Teils eines Klosett Brettlechens), Abfall aus den Ställen und Kadaver von Tierkörpern (Hunde) geworfen. Analysiert wurden die Überreste von 6 Fliegen- und Käferarten, die alle an faulende Substrate oder Fäkalien gebunden waren, und auch eine Menge von Unkrautarten und Ruderalien, deren Vorkommen auf der ungepflasterten Hoffläche ganz natürlich ist.

Abbildungen:

- Abb. 1. Praha-Burg, K.-Nr. 48. Glas (1—7) und Spindel aus Talk (8). 1, 2, 4, 7 — (1. Hälfte des 13. Jh.); 3, 5 — Horizont B (1092?—1142); 6, 8 — Horizont A 2 (vor 1060—1092?). Zeichnung L. Raslová und J. Frolík.
- Abb. 2. Praha-Burg, K.-Nr. 48. Beispiele von Spuren nach dem Abschneiden und Teilen des Fleisches an Knochen (1—4), Beispiel eines von Ratten abgenagten Knochens (5). Zeichnung L. Raslová.
- Abb. 3. Praha-Burg, K.-Nr. 48. Belege von Eingriffen an einem Kuhskelett. Die Pfeile bezeichnen wiederholte Eingriffe, die geraden Linien vereinzelte Eingriffe. Zeichnung V. Richterová.

